

Anton Loboda:

O našem notranjepolitičnem stanju.

1.

Mi Slovenci se pogostem pohvalimo, da smo politično zrel narod ter da je politična organizacija pri nas popolno izvedena in demokratsko fundirana. Ali smo res lahko v popolni meri zadovoljni s svojim notranjepolitičnem stanjem?

Sodim, da le deloma. Zakaj vsakdo bo pritrdil, da je pri nas povprečno posameznik še premalo politično samostojen, da svoje politične odločitve premalo črpa iz sebe in preveč iz direktive vodstva. Seveda mi bo marsikdo ugovarjal, češ, saj to je znamenje dobre politične organizacije in dobre discipline, brez teh pa bi imeli politično — anarhijo.

Dobro organizirani sta bili pri nas do zadnjega časa le Slovenska ljudska stranka ter socijalna demokracija. Organizacija slednje je internacionalen produkt ter enostavno prenešana k nam, torej ne toliko naše domače delo. Pri prvi pa je stvar sama po sebi lahka, ker se strankina organizacija naslanja na dano izborna organizacijo katoliške hierarhije. V tej je dano stranki izborna ogrodje, v cerkvi ter njenih skupščinah pa prvovrstno občilo in slednjič v avtoritativni organizaciji, ki veže faro z duhovnikom, pa garancija politične zanesljivosti in discipline. Če to dobro prevdarimo, moramo reči: stvoriti iz teh danih predpogojev krepko organizacijo, se je reklo, le strniti električni tok, če imaš vse aparate pripravljene.

Idejna osnova in delovni program organizaciji je bil tudi vzpričo tega dan sam od sebe: ohraniti avtoriteto katoliške cerkve in vseh njenih institucij in voditi v fari, ki je skoro izključno agrarna, koristno socijalnogospodarsko politiko. — Tako je nastala Slovenska ljudska stranka, katere organizacija se je politično vselej dobro obnesla. Napredna stranka doslej pravzaprav sploh ni imela prave širše organizacije in si jo, ravnokar prenov-

ljena, šele snuje. Združevala je od vseh naših političnih strank socialno najbolj heterogene elemente, kar gotovo ni znak naše politične zrelosti; to pa je bilo vzrok, da stranka ni mogla voditi nikake izrazitejše socialne politike.

Politično izobrazbo samo pa smatram pri nas za nezadostno. Današnja politična zavednost — priznajmo si — je odločala na kmetih le o dilemi: ali z župnikom ali proti njemu; razpor o tem vprašanju je razdelil našo vas na dva tabora. Kakor je kmet videl vso zasovraženo gosposko v meščanu, brez razlike narodnosti, tako je tudi duhovnik v teh meščanih videl svoje nasprotnike, ki mu hočejo razrušiti kraljestvo njegove neomejene moči, — samoobsebi umljiva posledica tega je bila, da je bila politika te stranke karakterizirana z močno negativno črto nasprotja, večkrat celo sovraštva do meščanstva. Enako pa je tudi pri vsem nastopu napredne stranke daleko prevladoval negativni moment.

Pogrešali pa smo pri delu vseh strank velike politične vzgoje, pouka o osnovnih pravicah človeške eksistence. Res da je bila Ljudska stranka najpraktičnejša od vseh slovenskih in da je za gmotno povzdigo največ napravila, ali — ravno pri tem praktičnem delu je preveč pustila v nemar velika vprašanja, razmerja poedinca do države, do naroda, ter naroda do države. Gotovo je, da ostane madež na stranki, da ni zadnja leta — imam vedno pred očmi čas pred vojno — začela velikopoteznejše nacionalne politike v narodu in z narodom. Posledica skrajno konservativne taktike stranke pa je, da naš človek sploh ni razmišljal o svojem razmerju do države, o tem, da je država oziroma njena oblast pravzaprav le njegova eksekutiva, katere eksistenca je odvisna le od njegovega dovoljenja. Naš človek do vojne sploh o državi ni razmišljal; v njegovi predstavi je živela država nedostopna in absolutna, kakor je tvoril Bog nedosegljivo in absolutno avtoriteto v njegovih verskih predstavah. V tistih prvih mesecih vojne, ko so prinašali ranjenci alarmantne vesti iz Galicije, so zmajevali ljudje fatalistično z glavo, češ: „Pod Rusa bomo padli!“ V tem stavku je obsežen ves velikopolitični nivô našega predvojnega človeka; on se je res čutil kot last države, — če njo sovražnik zmaga, si pridobi tudi lastninske pravice do njega, njenega dosedanjega podanika.

Morala je priti šele vojna, da je zdramila našo malopotezno, le prepraktično politiko. Z borbo za načelo narodnega samoodločevanja, ki je zlasti kot deklaracijska politika prodrla med ljudstvo,

se je šele načelo veliko poglavje osnovnih človeških pravic. Nihče pa ne bo mogel oporekati, da so stranke s svojo skrajno konservativno predvojno taktiko provzročile narodu občutne škode.

Trditvi, da smo politično zrel narod, bom pritrnil šele, kadar bo individualno politično dejstvovanje obsegalo vsa vprašanja, probleme, pravice in dolžnosti človeka ter njegovega razmerja do socialnih organizacij naroda in države in kadar bo politična oziroma strankarska avtoriteta pri nas igrala manjšo vlogo, kakor pa dosedaj. Zato pa je treba še močne politične vzgoje.

Nekateri trdijo, da je enostavnost naše politične organizacije pozitivnega značaja, to se pravi — dejstvo, da imamo le tri stranke, kmetsko-agrarno, meščansko-liberalno ter delavsko-socialistično, je znamenje naše politične zrelosti, ker odgovarja naši socialni strukturi, dočim nosi razcepljenost v večje število strank (na pr. pri Čehih, Hrvatih) na sebi znak nezdravih političnih razmer.

Ne morem se pridružiti takšnemu mnenju, ker se mi zdi pogrešeno. Meni se zdé enostavne politične razmere pri nas znak naše politične — primitivnosti.

Gotovo je, da morajo biti politične stranke osnovane v skladu s socialno strukturo; vsaka socialna skupina, ki si hoče izboljšati svoje gospodarsko ter socialno stanje, bo skušala to doseči potom gospodarskega ter političnega dela in sredstvo za drugo, pa tudi za prvo, je politična stranka. To se mi zde najprimitivnejše norme političnih razmer. Ali, kakor že uvodoma označeno, razen tega materijalnogospodarskega programa pa se v politiki odločuje tudi o skupni organizaciji vseh slojev, razredov, vse človeške družbe, o razmerju socialne skupine do naroda, do države, dalje o slednje sestavu in obliki. Kadar pa je govor o teh, takrat so naziranja v isti socialni skupini, v isti politični stranki lahko močno različna. Razlikujejo se tako glede načel, kakor zlasti glede taktike. Tako smo videli na pr., da se je socialnonačelno tako enotna stranka kakor je socialistična, razcepila na več frakcij, ko je bilo treba zavzeti stališče napram narodnemu vprašanju (na pr. češki separatisti, centralisti) ali napram državi (Šmeralova skupina ter Modračkova-Habermanova).

Vprašanje o državi, o razmerju naroda do obstoječe in eventualne lastne države, sploh o najvišjih formah in institucijah človeške organizacije, teh vprašanj politika slovenskih strank v predvojni dobi sploh ni poznala. Kar smo imeli izjemnih pojavov

so bili le akademičnega značaja ter praktično brez pomena, zato tudi brez posledic. Ker je bilo obzorje našega političnega življenja primitivno, obrnjeno le na skrb za vsakdanji kruh, zato so bile tudi naše politične razmere primitivne.

Ko je prišel z deklaracijo prvi nacijski program, ki se je povzpел do zahtev državnosti za narod, je bilo kmalu tudi naše stare, idilične politične enostavnosti konec. Nad vprašanjem taktike pri tej nevsakdanji politični zahtevi se je kmalu razbila sicer socijalnopolitično edina Ljudska stranka v konservativnejši oportunistični del ter v radikalnejšo večino, enako se je tudi socialistična stranka ob istem vprašanju razcepila na dva dela. In kadar bodo prišla na vrsto še druga vprašanja o naši najvišji organizaciji, se bodo gotovo v okviru doslej enotnih političnih strank pojavljali nadaljni razdori, bodisi radi načel, bodisi radi taktike.

Ali tudi globlji politični publicisti, bodisi teoretiki kakor zgodovinarji, so se zlagali s to prepraktično smerjo našega političnega življenja. Povdarjali so potrebo podrobnega dela, v katerem so videli rešitev slovenske usode, kažoč predvsem na potrebo drobne gospodarske akcije ter narodnomanjšinskega dela. Da je bilo takšno praktično dejstvovanje v naši preteklosti zelo potrebno, o tem ni dvoma, kakor je tudi jasno, da leži v skrbni izrabi vseh gospodarskih možnosti in nujnosti posebnost naše bodoče usode. Toda soglasna sodba vseh naših sodobnih mož, da nas je mogla iz brezupne avstrijske mizerije rešiti le najožja naslonitev na Hrvate in Srbe, — pravim: soglasna sodba naših mož, kakor se nam je pokazala v tem kratkem času, kar smo stali v borbi za jugoslovanski program, meče čudno luč na prejšnje dobe. Včeraj smo šele spoznali, da je narodna bodočnost mogoča le v jugoslovanstvu, in zlasti, da tak mal rod kakor smo mi, nikakor ne more sprejeti gospodarskega boja z mogočnimi sosedi, ako ni oprt na lastno državnost. Spoznali smo, da kljub čebelji marljivosti naša gospodarska moč silno pada, če ne absolutno, pa gotovo relativno, in da je kljub vsemu naše mnogostransko podrobno delo le sredstvo, s katerim svoje padanje zadržujemo, nikakor pa ne rešujemo svoje usode.

Gotovo, takšno podrobno delo je bilo pozitivne vrednosti in narodu koristno, usodna napaka je bila le v tem, da smo v teoriji in praksi le v tem videli svojo rešitev. Redke nasprotnike te smeri smo kot katastrofalne politike označili za fantaste.

Danes vidimo, da bi drugače pripravljene vstopili v veliko vojno, da bi v njej igrali drugačno vlogo in da bi danes drugače stale naše obmejne zadeve, ako bi bili imeli več katastrofalnih politikov. Tako pa moramo priznati, da nas je ravno tako kakor leto 1848. tudi leto 1914. našlo nepripravljene. Naša politična zgodovina bo morala priznavati, da je bila pri nas nacijonalistična omladina v dobi pred vojno edini, žal, maloštevilni del slovenstva, ki je razumel položaj.

Resnica je, da moramo podcenjevanje narodne ideje smatrati sploh za evropski pojav. Evropa je bila zadnje čase pod pritiskom materijalističnega nazora in vsakdo je sodil, da bo ekonomski moment daleko nadvladal divergentne nacijonalne težnje. Tudi naš svet je stal pod popolnim vplivom te splošno evropske duševne konstelacije in ni slutil, kaka globoka nasprotja leže v naših narodnostnih bojih.

* * *

Na Hrvatskem nam kaže politika drug ekstrem; tam se za socialno, za gospodarsko delo med narodom niso brigali in svojemu političnemu delu niso znali položiti brezpogojno potrebnega temelja, zasnovanega v skladu s socialno strukturo ljudstva. Tam je bilo glavno vprašanje političnega dejstvovanja, kako stališče naj zavzame posameznik ter stranka do naroda ter države in v kakem razmerju naj bo narod do obstoječe države, torej problemi, ki vedno in povsod komplicirajo politično življenje vodeč do velikega razcepljenja političnih nazorov ter vsled tega političnih strank.

Pri tem pa je hrvatska politika v nasprotju s slovensko že koj ob prebujenju narodov našla svoj nacijonalni program. Dan je bil v tradiciji stare lastne državnosti, ki se je ohranila vsaj deloma v delni avtonomiji tudi celo dobo madžarske nadvlade. Ko je torej narodna inteligenca jela buditi narod k novemu življenju, je bilo najnaravnejše, da je hotela z obujenjem spominov na staro slavnejšo zgodovino vzbuditi nacijonalni odpor proti tujerodni nadvladi. Vzpostaviti staro Hrvatsko, to je bil kmalu narodni program hrvatski. — Toda pri problemu, kako doseči ta cilj, je postala stvar manj enostavna ter je pognala duhove na razna pota.

Hrvatsko historično državno pravo se je dalo oživotvoriti le v boju najpreje s historičnim pravom Habsburžanov in dalje

specijalno in prav posebno v boju s historičnim pravom Madžarov, oziroma Ogrske. Vzpričo takega stvarnega položaja je mogoča samo ena metoda za borbo, pot boja s silo, drugega sredstva ga ni za razvozljanje enakih nasprotij, — pot samopomoči; z lastno brahijalno silo ugonobiti brahijalno nadvlado tujerodcev. To edino možno pot je nastopil Jelačić, zato je po pravici postal najpopularnejši mož na Hrvatskem. Ali pri takih odločitvah je vse odvisno od faktičnega razmerja moči nasprotnikov; če je to neenako, kakor v tem slučaju, je treba iskati zaveznikov. Jelačićeva usoda, poguba njegova ter hrvatska, je bila, da jih je iskal med takratnimi sovražniki Madžarov, kar je bilo sicer naravno ali iz znanih momentov nevarno in, kakor vemo, tudi res pogubno.

Jelačićeva metoda je bila torej edino pravilna; obnesla se ni, ker ji splošna politična konstelacija ni bila ugodna. In v tem tiči jedro problema: srečen potek brahijalnega boja je vedno odvisen od splošne politične konstelacije, v vsakem slučaju, zlasti pa kadar si stoje neenake moči nasproti. In kolikor bolj se je krepila na južni meji mlada Srbija, toliko jasnejše je moralo postajati za hrvatsko politiko, kam se ji je nasloniti. Pri tem je obenem postajalo vedno važnejše, v kakih političnih smereh se giblje Srbija sama ter s katerimi evropskimi državami, razpori, interesi je v zvezi, ali kratko: kakšen je veliki evropski politični položaj.

To so bili problemi, pred katerimi je stala in je morala stati hrvatska politika, ako je hotela upati na uspeh. Jasno je, da je tak položaj sila težaven; konspiracija je še pri posameznikih ter tajnih manjših organizacijah najtežavnejša in najnevarnejša stvar; pri političnih strankah pa že naravnost meji na nemožnost. Poljaki in deloma Rusi so jo bili kljub temu razvili do zelo visoke stopnje. Gotovo pa je, da bi se morali na Hrvatskem kakor tudi pri nas veliko bolj zgodaj pripravljati na nujno katastrofalno pot v politiki vsaj s tem, da bi bili s primerno politično vzgojo pripravljali široke plasti ljudstva na spopad, ki je imel priti. Po drugi strani pa bi morali z negativnim delom v vsakem oziru slabiti notranjo in zunanjo silo države, na katero smo bili priklenjeni. Najusodnejša in obenem najbolj neodpustljiva pa je bila napaka hrvatske (kakor tudi naše) politike, ki je temeljila v veri, da se dado zahteve po restituciji historičnega prava uresničiti potom parlamentarne ter legalne metode, iz lastne moči in s pomočjo takoimenovanih legalnih sredstev.

Zrcalo za slovensko ter hrvatsko politiko pa nam nudi srbska nacionalna politika. V svobodni kraljevini Srbiji se je lahko v največji meri uresničila skrb za gospodarsko povzdigo naroda, dalje pa je imel narod prosto priliko, da je v največjem obsegu mislil na svojo glavno nalogo, na popolno osamosvojitve narodne celote ter nje osvoboditev izpod nadvlade tujerodnih držav. In nacionalna politika srbska si je bila vedno na jasnem, da se dá brahijalnemu nasilju tujerodcev zadati odločilni udarec le z enakim brahijalnim sredstvom, zato je bilo vse delo prvih srbskih mož osredotočeno na eno bistveno in glavno ter skoro edino nalogo: pripraviti narod na odločilni boj s Turčijo ter nato z Avstro-Ogrsko. Ko smo mi organizirali z čez vse utrudljivim in zamudnim delom svoj atomizirani, drobni narodni kapital, si gradili gospodarske zadruga, hranilnice in prve banke, pa je srbski narod s svojo državo bojeval carinsko vojno ter si s svojo krvjo krčil prost dohod do morja. In ko smo mi zbirali krajcar za krajcarjem pri vžigalicah, narodnih kolkih etc., da bi vzdržali svojo ogroženo narodno mejo, si je pa srbski narod gradil svojo armado, svoje topove ter si iskal zaveznike, da osvobodi svoje še nesvobodne konacionale. Predpogoj za takšno politično delo je seveda lastna država; ali pomisliti moramo, da so si osnovo za to državo zgradili sami, dasiravno seveda je bilo to mogoče le v uporuh proti razkrajajoči se Turčiji, dočim bi slični nastop v civilizirani Avstro-Ogrski ne bil mogoč. Enako pravilno pa so postopali Srbi, kar jih je bilo v okviru Avstro-Ogrske monarhije; njih delo je bilo pač tudi v tem, da so si zgradili kolikor mogoče krepko lastno gospodarsko pozicijo, ravno s pomočjo podrobnega dela, ali glavni njihov cilj pa je bil boj proti državi, v katero so bili vključeni, in najtemeljitejše vsestransko pripravljanje, naslanjajoč se na inozemsko pomoč, na veliki katastrofalni spopad, ki je imel priti.

Te velike, usodne napake, ki jih opazujemo ves čas pri slovenski ter hrvatski politiki, so zakrivile, da nas je velika svetovna vojna zasačila nepripravljene, da so bile med vojno naše krvave žrtve izredno visoke, da je bila sploh naša vloga med vojno in pred vojno malo častna za naše nacionalno ime (spomnimo se Odesel), in slednjič — da je še danes naš narodni položaj ogrožen. Da smo kljub temu dosegli v Jugoslaviji lastno državnost, pa je glavna zasluga — to si mirno priznajmo — srbskega dela našega naroda, ki je edini med nami razumel položaj in je bil na dogodke popolnoma pripravljen.

To so perspektive, pod katerimi bo moral gledati politični zgodovinar naše dosedanje politično življenje. Da nismo uvideli, do kakih odločitev tira razvoj naša usoda, to je bila naša velika napaka, — ali obenem pa je bilo vse naše politično življenje pri Slovencih kakor pri Hrvatih zvesta slika razmer, v katerih smo se nahajali, iz katerih smo vzrasli. Pomanjkanje nacionalnega programa, pa tudi trdnejše nacionalne zavesti, trdno vkoreninjena avstrijska državna tradicija ter skrajno slab gospodarski položaj; vse to nas je bilo nujno sililo, da smo zgrabili Slovenci za delo tam, kjer je bilo najprikladnejše, najnaravnejše. Enako je živa historična državna tradicija postala merodajna za hrvatsko politiko; narod, ki je bil prestal junaške dni Jelačičeve, pa se je težko lotil drobnega dela, o katerem je vrh tega vedel, da ga nikdar ne privede do danega cilja. Vsled zgoraj očrtanega pomanjkanja razumevanja velikopolitičnega položaja je blodilo nad njimi historično državno pravo kakor vešča; videli so pravi cilj, ali znali niso najti poti do njega. Ali kakor je v naših razmerah bil razumljiv boj za vsako uradniško mesto, za majhno obmejno narodno šolo ali agitacija za narodni kolek, tako je na Hrvatskem razumljivo in naravno neprestano prerekanje z Madžari za — po naših pojmih — malenkostne državnopravne formule, kakor se je pojavljalo pri vseh prilikah.

Na podlagi dosedanjega političnega življenja se pri nas večkrat govori o nacionalnopolitičnem karakterju slovenskem, hrvatskem ter srbskem. Res je, da se v slovenskem značaju živo odraža sled težkih razmer, iz katerih smo izšli; v naši ponižnosti, skromnosti in neodločnosti je pač dedščina dolgotrajne težke odvisnosti. Malopoteznost naše politike je pač enako v zvezi z našim dozdanjim nastopom; da smo po svoji moči, iz lastne inicijative več pripomogli k razpadu Avstrije, bi bil pač naš današnji nastop odločnejši in spretnejši. Eno pa smo dosegli v dobi boja za narodno osamosvojitve: demokratično črto v svojem karakterju. A žal da je vse preveč inficirana po avstrijskem birokratizmu, kakor je po drugi strani vsled prenizke stopnje prave politične zrelosti še vse preveč prilike za politično demagogijo. Pri Srbih pa je oboje: živa tradicija starosrbske slave in pa tekom zadnjega stoletja doseženi uspehi, imelo za posledico sedanjí simpatični, odločni, junaški in samozavestni narodni karakter, dasi smo v tem slučaju v dvomu, ali naj ne smatramo posledico za vzrok prvega. Pri Srbih je enako kakor pri Slovencih na-

rodni preporod izšel iz spodnjih socialnih slojev, predvsem iz kmetijskega prebivalstva, zato je srbsko politično življenje skozinskoz demokratično. Pač pa se pri Hrvatih opaža posledica dejstva, da so oni edini od Jugoslovancov ohranili vsaj deloma lastno plemstvo, ki se je nato udeleževalo dela za narodno probujanje, oziroma za restitucijo historične države, tako da spominjajo v tem oziru nekoliko na Poljake.

Ali pri takih mladih narodih, kakor smo mi, je vse, tako tudi nacionalni karakter, šele v toku, v nastajanju. Sodim, da narodni karakter, kakor se je manifestiral pri nas doslej, še ni končna vsota naših narodnih psihičnih lastnosti ter posebnosti. Zakaj ne samo, da naš jugoslovanski narodni značaj šele nastaja, se tudi sploh karakter pri narodih polagoma razvija ter izpreminja. Opozarjam na pr. le na Angleže; v zgodovini 15., 16. ali 17. stoletja pač v takratnih Angležih ne bi spoznal tega mirnega, flegmatičnega, strpnega človeka, kakor ga vidimo nastopati v zadnjem stoletju; pri malokaterem narodu se je v notranjih bojih, konfesionalnih, dinastičnih, političnih, kakor po osebnih nagnenjih in intrigah prelilo toliko krvi kakor pri njih. Pri nas še posebno pa smo še premalo doživeli in preživeli, da bi se mogle v tej kratki dobi v pravilnem razmerju pokazati naše prave psihične prvine.

* * *

Vojna, ki je brezobzirno posegla v osebno življenje vsakega našega človeka, bo brezdvomno zapustila velike sledove v duševnem dejstvomnanju naših ljudi, v njih mišljenju, naziranju in čuvstvomnanju.

Naš predvojni človek je bil zelo malopotezen. Brigal se je le za zadeve svoje družine, svoje hiše ter svoje fare; če izvzamemo par vsakoletnih romanj in pa tradicionalno izseljevanje v Ameriko ter na Vestfalsko, se sicer ni zanimal za stvari, ki so bile preko tega njegovega obzorja. Narodnostnega boja na svoji koži ni čutil, o reviziji našega razmerja do države ni mislil niti v sanjah, to vse je ležalo daleč, daleč na skrbi tistih gospodov, kateri radi preostajanja časa razmišljajo o takih abstraktnih rečeh. On pa je imel praktičnega dela dovolj.

Z vojno pa so vse te abstraktne stvari postale neznansko konkretne. Zdaj je navalila na našega človeka teža vseh tistih vprašanj, ki so mu bila doslej nepraktična, problemi velike po-

litike, ki doslej niso segali do fare ter so zanimali kvečjemu mestne postopače in škrice, te probleme je moral sedaj on sam krvavo preživljati. Moral je od svojega pluga, od mlekarne in cerkve daleč v tuje dežele, o katerih še nikdar ni ničesar čul, moral je v družbi z ljudmi, katerih doslej ni nikdar poznal, tik do smrti. Moral je poslušati povelja ljudi, ki so mu bili tuji, ko so ga gonili, da mori ljudi, o katerih doslej še ničesar vedel ni, da pobija ljudi, katere so mu opisali kot krvoločne, grabežljive, roparske sovražnike, v katerih pa je kmalu našel prav tako pohlevne, miroljubne soljudi, kakor je bil sam. In vendar jim je moral vsak trenutek, ob vsakem koraku, streči brezsrčno po življenju, kakor so oni istotako stregli njemu po življenju. In slednjič je doživel razpad države, o kateri je mislil, da je od vekomaj na vekomaj Bog nad njegovim življenjem na tem svetu.

Naš človek je moral začeti razmišljati o vzrokih vsega tega, moral je uvideti, da so tudi tista velika politična vprašanja — njegova vprašanja, da, še celo veliko tehtnejša in usodepolnejša, kakor so bile dosedanje male skrbi njegovega vsakdanjega, monotonega življenja. Nekaj velikopoteznega se je seznanilo sedaj tudi z njegovim duševnim svetom. In tako je mogla zahteva po lastni državnosti, izražena v deklaraciji, doseči pri našem preprostemu človeku razmeroma živ odziv, kar bi prav gotovo ne bilo mogoče v tako veliki meri pred vojnimi dogodki. Zakaj šele ta veliki čas je razgibal dušo našega človeka, da je kakor zemlja, ki čaka semen.

Zato je zdaj veliki čas za politično vzgojo našega ljudstva. Naš človek, ki ga je vojna nakrat vrgla iz skritega kota vaškega življenja na široki forum velike svetovne politike, je zdaj sprejemljiv za nauke, katerih bi pred vojno ne bil razumel.

Dalje je razgibalo negibki mentalitet našega človeka tudi ostalo nasilno poseganje državne oblasti v njegovo zasebno življenje, zlasti na gospodarskem področju z neprestanimi, brezobzirnimi rekvizicijami. Tudi te so bile politična vzgoja, tudi te so pomagale izpodmikati tla tisti tradicionalni vdanosti v voljo božjo in vdanosti do države, ki jo je podedoval naš človek avtomatično od roda do roda.

Pa tudi druga doživetja so pustila sled v našem človeku. Vojna ga je gonila daleč po svetu po najrazličnejših pokrajinah. Seznanil se je z raznimi ljudmi raznih narodnosti, običajev in ver; spoznal je razne stopnje gospodarskega razvoja, razne oblike

kulture in civilizacije, in primerjal je svoje domače razmere z njimi. Vsako primerjanje pa je že vzgoja in ni dvoma, da bodo tudi ta spoznanja vplivala nanj.

Zlasti se mi zdi, da morajo imeti izkušnje naših ljudi v verskem oziru velik pomen za bodočnost. Glede vere je bil naš človek ozkosrčen in intoleranten, kakor so ga učili; skoraj, da si je že predstavljal, da pomeni pripadništvo h kaki veri, ki ni katoliška, samo po sebi hudobnejšega, krivičnejšega in sploh moralno nižje stoječega človeka. Seveda je vse to le ucepljen nauk in nikakor ne odgovarja samostojnemu verskemu naziranju naših ljudi. Slednjega sploh še ni; zato pa se mi zdi velike važnosti, kar so v tem oziru videli in čuli naši ljudje po svetu. Videli so ljudi najrazličnejših ver; pri vseh pa so videli enake pojave, poštenost in nepoštenost, dobroto in umazanost, sočutje in trdosrčnost, porazdeljene v raznih merah, prav kakor doma. Videli in opazovali so pobožnost, poštenost in marljivost ruskih ujetnikov, katoliških, pravoslavnihih kakor mohamedanskih, enako so opazovali naši ujetniki, raztreseni po svetu, versko življenje pri drugovercih. Sodim z gotovostjo, da je toliko prirodne inteligence v naših ljudeh, da bodo spoznali absurdnost verske ekskluzivnosti ter se na podlagi lastnih opazovanj povzpeli na stališče verske strpnosti. Zakaj te bomo v bodoči skupnosti s pravoslavniim in mohamedanskim delom našega naroda zelo potrebovali; tvorila pa bo obenem sama po sebi za nas višjo stopnjo narodove prosvitljenosti.

Neizbrisne vtise pa so prinesli domu tisti naši ljudje, ki so v Rusiji kot vjetniki bili priča veliki ruski revoluciji. Tam so videli enega največjih političnih ter socijalnogospodarskih prevratov, kar jih pozna zgodovina. Nanje, ki so bili sami doma iz absolutistične, avtokratične ter kapitalistične države, ki jih je tudi pognala proti njihovi volji na krvava bojišča, so napravili ti veliki dogodki silen vtis. Vzbudili so v njih celo vrsto političnih ter socijalnogospodarskih nagnenj, katere zaznamujemo danes navadno s terminom „boljševiški“ instinkti. V njih so deloma osnovni pojmi moderne socijalnopolitične vzgoje, večinoma pa prvine prekipelega odpora proti velikemu nasilju, ki je šlo preko naših ljudi tekom vojne. So pa verna sled ravnokar završene dobe, in koreninijo bolj v prvotvornih instinktih, kakor v organično razvitih samostojnih spoznanjih intelekta. Zato bodo toliko bolj bledele in ginili, kolikor bolj se bo oddaljevalo

pretrpljeno gorje, dasiravno seveda ne podcenjujem njih trenutnega pomena.

V celoti moramo torej reči, da je velika vojna docela razburkala mišljenje in čuvstvovanje našega povprečnega človeka, da ga je vrgla nenadoma v kaos problemov osnovnih človeških pravic, da pa je dosedanji učinek pretežno negativen. Razrušila je stare njegove pojme in predstave bodisi v političnem, socialnem, etičnem ali verskem oziru; kar pa je napravila na mesto razrušenih konservativnih tradicij, to pa so le instinkti, ne pa novi nazori. Naš človek je sedaj kakor kaos, iz katerega bo šele nastal nov človek. Od dela političnega in kulturnega vodstva narodovega je odvisno, kakšno bo to novo nastajanje, v kako naziranje, mišljenje ter čuvstvovanje se bodo umirili in zgostili ti kaotični instinkti med narodom.

Igo Gruden:

Ljubavna pesem.

Vse tiho v sobi, ura le tiktaka,
ednakomerno utriplje nočni čas;
val mesečine žubori iz mraka,
čez pôstelj lije preko tvojih las.

Ednakomerno utriplje nočni čas ...
dve srci med minutami zajeti,
preliti v en trepêt, en krik, en glas —
si sreče komaj upati živeti:

ednakomerno utriplje nočni čas ...

